

Традиции, предизвикателства, перспективи СТРАТЕГИЯ

за управление и развитие
на Института за изследване на изкуствата –
Българска академия на науките
2022 – 2026 г.

Въвеждащи думи

Стратегията предлага една максимално реалистична и реализуема програма, изградена въз основа на реално съществуващи условия, предпоставки и резултати. Тя е съобразена с редица стратегически и нормативни документи: с Кодекса на труда, ЗВО, ЗРАСРБ, Закона за БАН, Устава на БАН, Правилниците на МОН и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в БАН. Следва насоките на „Националната стратегия за развитие на научните изследвания 2017 – 2030 г.“, на „Стратегията за развитието на БАН (2018–2030)“, на стратегическите проучвания на Европейския съюз, на утвърдените научни тематики, на правителствените приоритети, на

Европейския етичен кодекс за почтеност на научните изследвания ALLEA2, на Правилника за дейността на Института и на Правилника за устройството и дейността на Комисията по академична етика към ИИИЗк при БАН.

В програмата, озаглавена „Традиции, предизвикателства, перспективи“, се посочват предизвикателствата, поставени пред науките за изкуствата днес, силните и слабите страни в дейността и в управлението на Института, съществуващите остри проблеми, очертават се перспективи, но неизбежно е и краткото представяне на постигнатото в един от най-старите институти в Българска академия на науките.

Традиции

Институтът за изследване на изкуствата – БАН е с дълга история и значителни постижения през годините. Институтът е единствената специализирана научноизследователска институция в България за разработки в областта на античната, средновековната и съвременната художествена култура.

Неговата мисия, съгласно чл. 3. (1) от Правилника за дейността на Института, е: 1. да изследва проблемите на изкуствата, архитектурата и културата в регионален, европейски и световен контекст; 2. да проучва и осмисля културното наследство и националната идентичност.

Днешният Институт за изследване на изкуствата е пряк наследник на създадените през 1947 г.¹ Институт за изобразителни изкуства, оглавяван от видния скулптор акад. Иван Лазаров, Институт за музика (с музей), под ръководството на бележития композитор и общественик акад. Петко Стайнов, както и на създадения през 1949 г. Институт за градоустройство и архитектура под ръководството на чл.-кор. проф. арх. Любен Тонев. С годините Институтът за изобразителни изкуства разширява обсега на своята дейност и включва нови структурни звена за изследователска работа в областта на театъра, киното и телевизията, а Институтът за музика, създаден първоначално за да осъществява изследвания предимно на музикалния фолклор в България, също си поставя по-широки задачи и формира секции по история и теория на музиката, музикална педагогия и психология. През 1988 г. двата института се обединяват: създаден е Институтът по проблеми на изкуствознанието, който през 1994 се преименува на Институт за изкуствознание. През 2010 г. Центърът по архитектурознание се влива в Института за изкуствознание, който се преименува в Институт за изследване на изкуствата. Институтът се помещава в къщата на Андрей Ляпчев (1866-1933) – министър-председател на България от 1926 до 1931 г., завещал дома си на Българската академия на науките.

¹ НА-БАН, ф. 24, оп. 1а, а.е. 6, Протокол № 2 на ЛХК, 3 октомври 1947 г.

Понастоящем ИИИЗк се състои от четири структурни звена (сектори): „Изобразителни изкуства“, „Музика“, „Театър“, „Екранни изкуства“. Също така, в Института са създадени: Национален научен център за опазване на културно наследство (ННЦОКН), Център за информационна, издателска и проектна дейност. Има библиотека, група „Информационни технологии“, отдел „Административно обслужване“ и отдел „Финансово-икономически“. В тази структура рефлектира процес на неколкочратни вливания / редукции на научни звена през годините.

Институтът за изследване на изкуствата, съгласно приоритетите, посочени в Правилника за дейността му, осъществява фундаментални и приложни, индивидуални и колективни, профилирани и интердисциплинарни научни изследвания; разработва съвместни проекти в сътрудничество с научноизследователски, образователни и други сродни организации в страната и в чужбина. В Института се изследват историята, теорията и развитието на изкуствата, архитектурата и културата; събират се, описват се, систематизират се, анализират се, съхраняват се, дигитализират се архивни фондове; създават се условия за ефективното им използване за научни и културни некомерсиални цели и за представянето им пред обществеността. В Института се осъществява експертна и консултантска дейност към външни и вътрешни за БАН институции и организации; разработват се проекти за консервация, реставрация, ревитализация и социализация на обекти на изкуствата; подготвят се висококвалифицирани специалисти по съвременни конкурентноспособни докторски програми.

Научната проблематика е фокусирана главно върху анализа на художествени артефакти, явления и личности, свързани с многовековното българско наследство и неговата специфична роля в конструирането на европейската култура. Изследванията се провеждат в рамките на пет дългосрочни проблемнотематични модула: „Българското културно наследство в европейски и световен контекст“; „Версии на модерността“; „Изкуството през периода на социализма“; „Глобализация, изкуство, идентичност“; „Дигитализиране и архивиране на културното наследство“. Чрез работата по проблемно-тематичните модули се постига преодоляване на фрагментацията в научните изследвания, консолидиране на научноизследователския потенциал, споделено използване на изградената инфраструктура, концентрацията на финансови ресурси за решаване на важни за обществото проблеми. Изследванията се поставят в по-широк балкански, европейски и световен контекст и във връзка с културните процеси в областта на изкуствата и на културата.

В ИИИЗк се работи по различни планови проекти и по проекти финансирани от Фонд „Научни изследвания“; ОП НОИР, Изграждане и развитие на Центрове за върхови постижения „Наследство.БГ“, с три подпроекта по тази програма; НПП КИННПОР; „Развитие и утвърждаване

на българистиката в чужбина“ (ННП „Българистика“), с две задачи; НПП „Подкрепа за млади учени, докторанти и постдокторанти“.

ИИИЗк осъществява активна публикационна дейност в реферирани издания и особено в SCOPUS и WoS; цитируемостта на публикациите на учени от Института в WoS и SCOPUS е стабилна.

Обучението на докторанти е една от основните и важни дейности на ИИИЗк, с която той не само допринася за качествено повишаване на квалификацията на млади специалисти от областите на изкуствата, но създава и нови попълнения в научните среди и база за развитие на научните изследвания.

Обучението на докторанти в Института за изследване на изкуствата, БАН се осъществява по четири докторски програми, акредитирани от НАОА с много добра оценка за всички форми на обучение и срок на валидност шест години, до 14 октомври 2026 г.

Необходимо е да се отбележи, че учени от Института активно участват в обучението на бакалаври, магистри и докторанти в други ВУЗ-ове, което е гарант за заздравяване на връзките между Института и други образователни институции, както и дава възможност за привличане на докторанти и млади учени.

По отношение на издателската дейност има установени традиции. Основни периодични издания на института са: „Проблеми на изкуството“, „Българско музикознание“, „Изкуствоведски четения“ и „Изкуство и контекст“.

През последните години сборниците от „Изкуствоведските четения“ са включени в световната база данни WoS. Това е сериозна крачка към повишаване на международната видимост на научните изследвания на учените от Института. Също така е похвално, че броят на регистрации на колеги в световни платформи като: Publons, ORCID, Researchgate, Google Scholar, Academia.edu и др., е нараснал.

В Института се осъществява експертна и консултантска дейност към външни и вътрешни за БАН институции и организации. Учените от ИИИЗк са високо ценени експерти, търсени като консултанти за създаване на изложби, концерти, филми; като членове на национални и международни комисии; като оперативни критици; изследват, съхраняват и популяризират националното и световното културно и историческо наследство. Учените участват активно в процедури за образователно ниво, научни степени и за академични длъжности, изготвят и други рецензии и становища за книги, статии и програми.

ИИИЗк разполага с богат архив и библиотека. Има Архивен съвет и Библиотечен съвет. Важна е ролята и на Национален научен център за опазване на културно наследство (ННЦОКН), в който се съхраняват, обработват, дигитализират и предоставят на потребители архивни материали.

През последните години материално техническата база беше подобрена значително. Бяха направени сериозни ремонти на сградата на ул. „Кракра“ № 21, както и на помещенията в бл. 5Б и бл. 6 на ул. „Акад. Г. Бончев“. Също така, по проекти бяха закупени нови дълготрайни материални активи.

Силните страни на ИИИЗк, утвърдил се през годините като значим, научен, експертен и културен център в България в областта на изучаване на изкуствата са:

- Висококвалифицирани учени;
- Високи критерии за академично израстване;
- Многообразен и разнороден научен състав, което предполага провеждане на различни интердисциплинарни изследвания и създаване на по-динамичен работен климат;
- Активна публикационна дейност: монографии, статии и студии в реферирани издания (вкл. в международни издания, WoS, SCOPUS, ERIN PLUS);
- Сериозни научни разработки по планови проекти и по проекти, финансирани от Фонд „Научни изследвания“, ОП НОИР, Изграждане и развитие на Центрове за върхови постижения Наследство.БГ, НПП КИННПОР, НПП „Българистика“, „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“ (НПП „Българистика“), НПП „Подкрепа за млади учени, докторанти и постдокторанти“;
- Активна научноприложна дейност;
- Активна образователна дейност по 4 докторски програми;
- Богати библиотека и архив. Модерно хранилище за книжни издания;
- Активна преподавателска дейност във ВУЗ;
- Активна експертна дейност;
- Добра материално техническа база.

Предизвикателства

Въпреки своите постижения през годините, както и напоследък, Институтът за изследване на изкуствата е изправен пред редица предизвикателства, свързани с различни вътрешни и външни фактори.

Най-важното във всяка една организация са хората. Едно от големите предизвикателства е свързано с кадровите проблеми, характерни не само за повечето от институтите на БАН, но и за всички ВУЗ-ове в България, а именно: застаряващ състав и недостиг на млади учени.

Този проблем засега в Института не е чак толкова голям, но в близките години може да стане съществен.

В ИИИЗк изследователският състав се състои от 54 учени, от които 29 са хабилитирани лица (1 чл.- кореспондент, 15 професори и 13 доценти) и 25 са главни асистенти.

Разликите в броя и възрастта на научния състав за показания кратък период са минимални, но е видимо преместването надясно по възрастовата ос, особено при професорите между 56 и 65 години, което очертава тенденцията на застаряване на състава.

Във връзка с тези тенденции академичното израстване на учените стои като сериозен проблем за вземане на бъдещи решения, което явно ръководството осъзнава. Очевиден факт е, че в ИИИЗк работят висококвалифицирани кадри и критериите за академично израстване са по-високи от минималните по ЗРАСРБ.

Специфичен проблем в ИИИЗк е постигането на баланс между различните научни области и запазването на минималния брой изследователи по групи и сектори. Някои групи и сектори в Института буквално се „топят“. Този проблем е повсеместен в цялата научна общност в България. Разбира се има решение в окрупняването на различните групи и сектори чрез създаване на екипи с подобна или интердисциплинарна научна проблематика. Сектор „Архитектура“ в ИИИЗк беше закрит, поради липса на учени. Останалите няколко архитекти преминаха към сектор „Изобразителни изкуства“, но това не реши проблема. Към момента има само един архитект, главен асистент в сектора, група „Старо изкуство“.

Също така групите „Старо изкуство“, „Ново изкуство“, „Музикален театър“ са твърде малочислени (по 3-4 души) с не повече от две хабилитирани лица. Групата „Музикална съвременност“ е с 4 хабилитирани лица, без нито един главен асистент, със средна възраст около 60 години. В така наречените „малки сектори“ „Театър“ и „Екранни изкуства“ (съответно по 6 и 8 учени) хабилитираните лица са на средна възраст около 59 години.

Тези проблеми имат нужда от спешно разрешаване.

Едно от най-големите предизвикателства през последните 10 години е недостигът на средства в БАН по бюджетна субсидия. Това е хроничен проблем, въпреки полаганите усилия от страна на ОС и ръководството на БАН. Той неизбежно рефлектира и в ИИИЗк, при това доста сериозно. Заплатите на учените и работещите в Института са в едни от най-ниските прагове за системата на БАН, доколкото Институтът не отдава имоти под наем, не извършва стопанска дейност, спечелените външни проекти са малко и за сравнително малки суми. Големи международни проекти по Европейски програми няма, поради специфичния хуманитаристичен, изкуствоведски и българистичен профил на Института, което е свързано със слаб интерес от страна на потенциални международни инвеститори в научните изследвания, провеждани в ИИИЗк. Международната дейност е предимно на ниво участие на отделни учени в международни проекти. Институтът няма проекти по ЕБР и ERASMUS+, с изключение на едно

индивидуално участие на учен от Института по програма Жан Моне – ERASMUS+, който е ръководител на проекта, но водещата организация е ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. ([Проект по Еразъм+ \(Жан Моне\) 2020 | ArtStudies](#)).

Все пак, Институтът има приходи извън бюджетната субсидия: от внесени такси за обучение от докторанти, абонамент на двете списания и продажба на книги, издания на ИИИЗк. Трансферите, постъпили от други първостепенни разпоредители с бюджетни кредити: Министерство на образованието и науката, Министерство на културата, Столична община и Община Пловдив, СУ Св. Климент Охридски е получен трансфер по мегапроекта Наследство.БГ; от БАН е получен вътрешен трансфер по проекта КИННПОР; по програма Млади учени.

По отношение на сътрудничеството с други институции, връзките са до голяма степен фрагментирани. Институтът има сключени договори с няколко български национални културни институции. В международен план ИИИЗк има установени през годините контакти с няколко научни институции и университета в Румъния, Молдова, Украйна, Словакия, Косово, Северна Македония, Сърбия, Гърция, Албания, с които обаче през последните години научният обмен е слаб. Институтът членува в Международната асоциация за хуманитарни науки UAI (Union Académique Internationale), а от 2021 г. е част от Европейския алианс на академиите www.allianceofacademies.eu, организация, създадена през 2020 г. по инициатива на Академията за изкуства в Берлин / Akademie der Künste zu Berlin, в рамките на Германското председателство на Европейския съюз. Редно е в бъдеще да се разширят научните контакти и съвместната дейност с различни научни институции и университети.

Друго важно предизвикателство е свързано с комуникационната стратегия на ИИИЗк и неговата видимост и полза за обществото.

От 2016 г. е учредена наградата на ИИИЗк *Съживено наследство / Animated Heritage* за достижения на съвременен творец в интерпретацията на културното наследство. Чрез нея учените от Института се опитват да поощряват процеси и явления в актуалния културен живот на страната. На изтъкнати български и чуждестранни творци, които пазят елементи на автентично пресъздадено културно наследство, се връчва статуетка-реплика на праисторически идол, намерен при разкопки в Търновско.

По отношение на комуникационната стратегия на Института, обаче, е нужно да се повишат усилията за създаване на устойчиви връзки с медиите и засилване на международната видимост.

Основните предизвикателства, които стоят пред Института за изследване на изкуствата, са свързани както с вътрешната среда, така и с външни фактори.

Външна среда

- Липса на национална стратегия за развитие на културата и изкуствата;
- Липса на устойчиви и целесъобразни културни политики;
- Липса на устойчиви ценности в обществото, спрямо културата и изкуствата;
- Ниско бюджетно финансиране;
- Създаване на напрежение между точните, природните, хуманитарните и социалните науки в съревнование за по-високи наукометрични резултати в несравними области по различните наукометрични показатели;
- Дългогодишна слаба подкрепа на българистичните изследвания; (НПП „Българистика“ от 2022 е опит за преодоляване на натрупаните дефицити в тази посока);
- Липса на специални политики за култивиране на публичния интерес към изкуството и високите художествени и научни постижения в областта на изкуствата;
- Нисък престиж на науката за изкуствата в България;
- Слаб интерес от страна на млади специалисти в областта на изкуствата към научните изследвания, поради ниско заплащане;
- Предлагане и търсене на бързи PR-кампании, жълти новини, а не на сериозни проучвания и изследвания в областта на изкуствата;
- Икономическа криза, в резултат на пандемията от COVID-19.

Вътрешна среда

- Застаряващ екип, намаляване на кадри;
- Недостатъчен брой млади учени;
- Забавяне на академичното израстване, често поради недостатъчна активност на учените и липса на финансови средства;
- Липса на специални политики за академично израстване в различните области на изкуствата;
- Недостатъчен баланс между различни научно-изследователски полета;
- Недостатъчно публикации с импакт фактор и импакт ранг;
- Недостатъчно външни проекти за привличане на допълнителни средства;
- Недостатъчно активна международна дейност и участие в проекти извън България;
- Недостатъчна експертна дейност извън България;
- Необходимост от постоянна поддръжка на сградите и ДМА, както и обновяване на техниката при липса на средства;

- Недостатъчно добре оборудвани хранилища за архивите;
- Бавен процес на дигитализиране на архивите, поради недостиг на кадри, техника и липса на средства.

Перспективи

Перспективите за развитие на ИИИЗк са свързани, както с приемствеността и разгръщането на съществуващия потенциал, така и със създаване на нови условия и търсене на нови възможности.

Някои от перспективите определено зависят от външни фактори, но много от заплахите биха могли да бъдат преодолени чрез междуинституционален диалог и креативни предложения.

Възможностите за подобряване на външната среда биха могли да бъдат потърсени чрез полагане на целенасочени усилия в следните посоки:

- Участие на учени-експерти от ИИИЗк в разработване на национална стратегия за развитие на културата и изкуствата;
- Участие на учени експерти от ИИИЗк в процеса на създаване на устойчиви и целесъобразни културни политики;
- Полагане на усилия за развитие на политики за култивиране на устойчиви ценности и публичен интерес в обществото, спрямо културата, изкуствата и високите художествени и научни постижения в областта на изкуствата;
- Участие на изкуствоведи в създаването на по-справедливи критерии за оценка на научния труд, чрез които да отчитат спецификите в областта на изследванията на изкуствата в различните световни и национални системи;
- Засилване на влиянието на учените изкуствоведи върху финансирането в областта на изкуствата и неговото насочване към проекти с по-високи художествени качества, с цел ограничаване на стремежа за лесна и бърза печалба с ниски художествени качества;
- Участие в действия за повишаване на бюджетната субсидия на цялата Академия и за финансиране на науките за изкуствата;
- Включване в партньорски програми с националните медии;
- Предприемане на действия за по-нататъшна държавна подкрепа на българистичните и регионалните научни изследвания в европейски и световен контекст;
- Предприемане на действия за създаване на стимули за млади специалисти, които да бъдат привлечени към изучаване на изкуствата и отразяване на художествени събития;

- Предприемане на действия за създаване, поддържане и подкрепа на научни и научнопопулярни издания с високо качество в областта на изкуствата;

- Оказване на експертно съдействие за създаване на политики за преодоляване на икономическата криза и нейното неблагоприятно влияние върху изкуствата и науките за изкуствата.

Изброените целенесочени усилия биха дали резултат само чрез действия както отгоре, така и отдолу, т.е. от страна на самите учени, част от които заемат временни позиции или са експерти в различни държавни институции и обществени организации.

Перспективите, от друга страна, зависят и от усилията на бъдещото ръководството и учените от самия Институт. В основата на тези бъдещи процеси лежи ясното и точното формулиране на стратегическите цели, свързани с управлението и развитието на Института.

Стратегическите цели на Института за изследване на изкуствата следва да бъдат:

- Да запази и разшири позициите си на национален център за изследване на изкуствата;

- Да се утвърди като авторитетен национален експертен център за анализи и предложения за политики в областта на изкуствата и културата;

- Да се утвърди като международно признат център за изследвания на изкуствата и за обучение на висококвалифицирани специалисти;

- Да предлага съвременни конкурентни програми за обучение на докторанти.

Стратегическите цели могат да бъдат изпълнени чрез осъществяването на следните управленски проекти:

Научноизследователска дейност

- Насърчаване на българистичните и регионалните научни изследвания в европейски и световен контекст и полагане на усилия за засилване и утвърждаване на тяхната международна разпознаваемост и престиж;

- Насърчаване на фундаменталните и научно приложните изследвания, които да са свързани както с преосмисляне на добре познати значими явления, така и с проучването на „бели полета“ и на по-малко известни артефакти, събития и личности в изкуството от националната история като част от европейското и световното културноисторическо наследство;

- Стимулиране на публикациите в престижни международни списания;

- Постепенно разширяване на използването на международно признати стандарти при оценка на качеството на научните продукти;
- Разширяване на усилията за интегриране на Института в Европейското изследователско пространство, с цел подобряване качеството на изследванията и приближаването им до международните стандарти, разнообразяването на източниците на финансиране и повишаване на квалификацията на сътрудниците;
- По-активно използване от страна на учените на възможностите за кандидатстване с проектни предложения в националните научни програми: към Фонд „Научни изследвания“, към Министерство на културата, към Столична община и др.;
- Развитие на програма за международно сътрудничество в рамките на междуакадемични договори и споразумения (ЕБР); Еразъм+; Рамкови програми на ЕС и ЮНЕСКО; Оперативни програми на структурните фондове; други европейски и международни програми и фондове; национални и международни фирми и пр.;
- Осъществяване на специална програма за по-широко представяне на Института и на неговите сътрудници в справочници и бази данни на чуждестранни и международни организации, като възможен партньор за съвместни изследвания;
- Разширяване на индивидуалното и колективно участие в международни организации и научни срещи, където да се представят научните резултати;
- Подобряване и разширяване на дейността на Центъра за информационна, издателска и проектна дейност в посока на международно сътрудничество и включване в международни бази данни, за да изпълнява по-ефективно ролята си на посредник за участие в международни проекти; повишаване на научните резултати, които носят допълнително финансиране;
- Търсене на баланс между различните научни области и разработваните теми чрез стимулиране на интердисциплинарни и трансдисциплинарни изследвания, както и на междусекторни и междуинституционални проекти.

Образователна дейност

- Продължаване на усилията за повишаване на качеството на обучение на докторанти. Оказване на съдействие за по-широкото включване на докторантите в европейски докторантски програми, специализации, в програма Еразъм+, участие в международни конференции и др.;
- Продължаване на усилията за привличане на качествени млади специалисти за обучение по акредитираните докторски програми.

Институционално развитие

- Развитието на дейността на ИИИЗк следва да се осъществява в съответствие с нормативните изисквания и да бъде съгласувано с ОС на БАН, УС и ръководство на БАН;

- Спазване The European Code of Conduct for Research Integrity (ECCRI), ALLEA2; Етичния кодекс на служителите в БАН (ЕКСБАН), Закона за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси (ЗПУКИ);

- Постигане на целенасоченост в работата от страна на научния състав, Научния съвет, ръководството, специалистите и помощния персонал по отношение настоящите и бъдещи предизвикателства;

- Спазване на принципите на прозрачност на управление;

- Засилване на ролята на периодичната атестация за израстването на учените и специалистите в Института;

- Продължаване на усилията за привличане на млади учени и специалисти в института. Насърчаване и подпомагане на младите учени и специалисти за по-широко включване в европейските програми за повишаване на квалификацията им: национални и международни програми за докторанти и млади учени, както и на участието им в разработването на международни проекти;

- Продължаване на политиката за подобряване на материалната и информационната база за научни изследвания и обучение;

- Продължаване на политиката за повишаване на обществената видимост на дейностите в ИИИЗк в национален и международен мащаб.

Предложените стратегически цели и мерките за тяхното разрешаване зависят от общите усилия на всички: на ръководството, на Научния съвет, на всички учени, административните и помощните звена в Института за изследване на изкуствата.

Основни принципи на управление ще бъдат: съгласуваност, атмосфера на съзидателност, сплотеност и единство.

Силни сме, когато сме заедно!